

Tomasz Klimkowski

Universitatea „Adam Mickiewicz” din Poznań
tomasz.klimkowski@amu.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0003-0376-3110>

TERMINOLOGIA
RELIGIOASĂ ROMÂNEASCĂ
ȘI DIVIZIUNILE
CONFESIONALE –
VERSIUNEA ORTODOXĂ
ȘI CEA GRECO-CATOLICĂ
A DUMNEZEIEȘTII LITURGHII

Religious Terminology in Romanian and Confessional Divisions – the Orthodox and Greek Catholic Versions of the Divine Liturgy

ABSTRACT

The article presents some differences regarding the terminology used by the Romanian Orthodox Church, on the one hand, and the Romanian Church United with Rome, Greek-Catholic, on the other. The analysis is based on the text of the Divine Liturgy of Saint John Chrysostom. The differences concern not only strictly religious terms, but also neutral words. This seems to be the result of a deliberate linguistic policy of the Greek Catholic Church, which often uses different terms than the Romanian Orthodox Church. The Orthodox terms in question were borrowed from Slavonic or Greek, while the Greek Catholic terms are Romanian words inherited from Latin or recent loanwords from Latin and modern Romance languages.

KEYWORDS: Romanian religious terminology, Romanian Orthodox Church, Greek Catholic Church, Divine Liturgy of Saint John Chrysostom

INTRODUCERE

Prezentul articol constituie o continuare și o dezvoltare a problemei diferențelor terminologice dintre ortodoxie, greco-catolicism și romano-catolicism (Klimkowski 2020). Problema a fost discutată și cu privire la inovațiile din texte catolice și protestante în raport cu texte bisericești de confesiune ortodoxă, cf., de ex., textul de rugăciune (Teleoacă 2015) sau textul biblic (Teleoacă 2014).

Analiza pe care ne-o propunem se va baza pe textul liturghiei, cea mai importantă slujbă bisericească creștină. Dat fiind că liturghia romano-catolică (denumită și *misă*, v. DR, s.v. *liturghie*) urmează tradiția liturgică occidentală și – cu toate că are o structură

similară – diferă de liturghia orientală, analiza noastră se va limita la comparația versiunii ortodoxe și a celei greco-catolice a *Dumnezeieștii Liturghii a Sfântului Ioan Gură de Aur*. Bineînțeles, facem abstracție de diferențele de ordin doctrinar, precum cele două adaosuri în versiunea greco-catolică (*Filioque* din Crez și rugăciunea pentru Papa de la Roma), studii de față având un caracter preponderent lingvistic.

Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur constituie liturghia principală a celor două Biserici de rit răsăritean, Biserica Ortodoxă Română (BOR) și Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică (BRU). Inițial, textul ei era tradus în limba română din slavonă sau greacă, cea din urmă fiind limba în care s-a redactat originalul. Autorii versiunilor folosite în prezent de cele două Biserici s-au bazat, cel mai probabil, pe versiunile folosite în trecut, cele tradiționale. Modificările care s-au operat față de variantele mai vechi constau mai degrabă în prelucrarea textului existent, de cele mai multe ori prin înlocuirea unor termeni cu alții. Nu este exclus totuși ca autorii versiunilor contemporane să fi recurs la varianta grecească originală, cea slavonă nemaifiind un reper atât de important ca în trecut, la începuturile scrisului în limba română¹.

În vederea analizei, au fost selectate mai multe variante textuale contemporane ale liturghiei ortodoxe și greco-catolice, cuprinse atât în liturghiere pentru preoți, cât și în publicații „pentru folosința credincioșilor”, inclusiv în cărți de rugăciuni.

Varianta liturghiei ortodoxe care va fi citată mai jos în mod sistematic este cea din *Liturghier* (2012, LO), „tipărit cu aprobarea Sfântului Sinod și cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române”. Pe lângă acest text, au fost consultate alte variante, dintre care, în cazul unor diferențe semnificative față de varianta din *Liturghier*, se va aduce în discuție doar cea din *Liturghier pastoral* (2004, LP). Unitatea relativă a textului liturghiei indiferent de ediție se datorează unei organizări bisericești stabile și unei tradiții liturgice neîntrerupte (spre deosebire de Biserica Greco-Catolică, desființată în 1948 și relegalizată în 1989 după peste 40 de ani de clandestinitate și persecuții).

În ceea ce privește liturghia greco-catolică, varianta oficială este cea din *Liturghier* (2014, LGC), apărut „cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Cardinal Lucian Mureșan, Arhiepiscop Major de Alba-Iulia și Făgăraș”, întâistătătorul Bisericii Române Unite cu Roma (cu același titlu ca patriarhul României, cel de *Preafericit*). În afară de aceasta, există alte variante, publicate în cărțile de rugăciuni semnate de Alexandru Todea (ed. I – 1945, ed. a II-a – 1999) și, respectiv, Anton Goția (1996), care funcționează cu precădere ca texte folosite de credincioșii Bisericii Unite, fiind afișate pe pagina de internet www.greco-catolic.ro și preluate de alte site-uri³.

¹ Această intuiție este confirmată de informațiile cuprinse în nota asupra ediției la *Liturghierul* din 2012: „Din îndemnul și sub îndrumarea Preafericirii Sale, editarea acestei cărți de slujbă s-a făcut pornind de la edițiile *Liturghierului* din anii 2000 și 2008, ținându-se cont de observațiile Comisiei Liturgice a Arhiepiscopiei Bucureștilor, precum și de propunerile venite din diferite eparhii, de la preoți și profesori de teologie. Apoi, în urma unei ample cercetări a vechilor ediții românești reprezentative și a *Liturghierelor* Bisericilor Ortodoxe surori, îndeosebi a ultimelor ediții grecești, textul a fost diortosit de Preasfințitul Părinte Ciprian Cămpineanul, Episcop-vicar Patriarhal, și de P.Cuv. Protos. dr. Chiril Lovin, coordonator al departamentului Carte de cult, cu sprijinul domnului Vasile Bănescu, Consilier Patriarhal, Directorul Editurii Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă” (LO 614).

² Varianta Todea: <http://www.greco-catolic.ro/rugaciuni.asp?autor=todea&id=5>, varianta Goția: disponibil pe <http://www.greco-catolic.ro/rugaciuni.asp?autor=gotia&id=10> (accesat: 15.01.2023).

³ De ex., site-ul *Rugați-vă neîncetat* (varianta Todea): <http://mobile.catholica.ro/rugbiz/liturghia.html> sau site-ul parohiei greco-catolice „Andrei Mureșanu” din Cluj-Napoca (varianta Goția): disponibil pe <http://>

Varianta lui Goția (LG) necesită o mențiune specială. Autorul ei, preot și teolog, a fost, de asemenea, doctor în filologie și profesor universitar, specialist în istoria limbii române. Așadar, avea cu siguranță nu numai o pregătire filologică, ci și o conștiință lingvistică dezvoltată, iar, într-un text publicistic, părea să-și exprime regretul că:

[a]șa cum se știe, creștinismul nostru de factură latină, evidențiat și astăzi, spre exemplu, de terminologia specifică provenită din latină odată cu limba noastră însăși [...], a fost înlocuit, prin silnicie, cu cel de factură slavă (bulgărească) (Goția 1994).

Cel mai probabil, prin această atitudine latinistă se explică faptul că varianta Goția pare cea mai inovatoare din punct de vedere terminologic. Varianta cardinalului Todea (LT), predecesorul lui Lucian Mureșan, coincide cel mai adesea cu cea din *Liturghierul (Greco-Catolic)* oficial; mai rar, ea optează pentru aceleași soluții ca varianta Goția. În cazul în care cele trei surse prezintă aceeași opțiune, se va cita doar varianta din *Liturghierul Greco-Catolic*. Varianta Goția va fi evocată în cazul în care recurge la o soluție originală proprie în comparație cu cea din LGC, iar varianta Todea – atunci când diferă atât de textul oficial, cât și de varianta Goția.

ANALIZA TEXTELOR ȘI A TERMINOLOGIEI

Termenul *evlavie*, folosit în textul ortodox (1a) și cel greco-catolic oficial (1b), este redat în textul greco-catolic al lui Goția prin sintagma *bună cucernicie* (1c), un calc după originalul grecesc *εὐλάβεια* (*εὖ* ‘bine’ + *λάβεια*). În mod asemănător, termenul grecesc a fost calchiat în slavonă în forma *БЛАГОГОВѢНІЕ* (*БЛАГО* ‘bine’ + *ГОВѢНІЕ*).

(1)

- a. Pentru sfântă biserica aceasta și pentru cei ce cu credință, cu **evlavie** și cu frică de Dumnezeu intră într-însa, Domnului să ne rugăm. (LO)
- b. Pentru sfântă biserica aceasta și pentru cei ce cu credință, cu **evlavie** și cu frică de Dumnezeu intră într-însa, Domnului să ne rugăm. (LGC)
- c. Pentru sfântă casa aceasta și pentru cei ce cu credință, cu **bună cucernicie** și cu frica lui Dumnezeu intră într-însa, Domnului să ne rugăm. (LG)

Termenilor tradiționali din varianta ortodoxă (2a) și două variante greco-catolice (2b, c), *pro(o)roc*⁴ (< sl. *прорѡкъъ*) și *mucenic* (< sl. *мѡченикъъ*), le corespund *profet* și *martir*

parohiaandreimuresanu.ro/liturghia-sfantului-ioan-gura-de-aur/ (accesat: 15.01.2023).

⁴ Forma etimologică și cea recomandată de sursele normative contemporane (inclusiv DOOM 3 899) este *proroc*, în uzul bisericesc, ortodox (dar și în cel greco-catolic), preferându-se, totuși, forma *prooroc*, lucru certificat prin sursele citate la punctul (2). O explicație plauzibilă a celei din urmă variante este oferită de DLRS (1064): „**proroc** [...] – Și **prooroc**, după *prooratic*”, adică forma cu *oo* s-ar fi datorat influenței grecescului *προορατικός*, care a existat în română ca *prooraatic* ‘proroc, ghicitor’, cel puțin la Dimitrie Cantemir (DLRS 1063, DER 641). În pofida similitudinilor formale și semantice, forma din slava veche și slavonă nu este un împrumut din greacă, ci o creație proprie, provenită din *прѡ-* ‘înainte’ și *рѡкъъ* (< *реци* ‘a zice’), însemnând, deci, ‘prezicator’, pe când cea grecească este o formă compusă din *прѡ-* ‘înainte’ și *ορατικός* (< *ὁράω* ‘a vedea’),

în varianta greco-catolică a lui Goția (2d); termeni grecești la origini (*προφήτης, μάρτυς*), aceștia reprezintă în română împrumuturi neologice, din latină (*propheta, martyr*), franceză (*prophète, martyr*) sau italiană (*profeta, martire*). În ceea ce privește dubletul *mucenic – martir*, în unele dicționare, *martir* este definit ca „mucenic al Bisericii” (DR, MDA, s.v. *martir*) și, prin urmare, ca sinonim al lui *mucenic* (DLR, MDA, s.v. *mucenic*). Totuși, definițiile din DLRLC și DEX conferă termenilor *martir* și *mucenic* statutul de hiperonim și, respectiv, hiponim, *mucenic* fiind „martir din primele timpuri ale creștinismului” (DLRLC, s.v. *mucenic*) sau „martir creștin din primele secole după Hristos” (DEX, s.v. *mucenic*). Acest lucru este confirmat de uzul ortodox – singurele situații în care în LO se folosește termenul *martir* sunt cazul „Sfinților Martiri Brâncoveni” (LO 590) și, în mod excepțional și surprinzător, al „Sfântului Mucenic Iustin Martirul și Filosoful” (LO 583), un sfânt creștin din secolul al II-lea. În rest, ca în fragmentul citat de la (2a), nu apare decât termenul *mucenic*.

(2)

- a. Încă, aducem Ție această slujire cuvântătoare pentru cei adormiți întru credință: strămoși, părinți, patriarhi, **prooroci**, apostoli, propovăduitori, evangheliști, **mucenici**, mărturisitori, pustnici și pentru tot sufletul cel drept, care s-a săvârșit întru credință. (LO)
- b. Încă-ți aducem această slujbă cuvântătoare pentru cei repausați întru credință, Strămoșii, Părinții, Patriarhii, **Proorocii**, Apostolii, Propovăduitorii, Evangheliștii, **Mucenicii**, Mărturisitorii, Pustnicii, și pentru tot sufletul ce s-a săvârșit întru credință. (LT)
- c. Îți mai aducem această slujire spirituală și pentru cei adormiți întru credință: Strămoșii, Părinții, Patriarhii, **Prorocii**, Apostolii, Propovăduitorii, Evangheliștii, **Mucenicii**, Mărturisitorii, Pustnicii și pentru tot sufletul drept ce s-a săvârșit întru credință. (LGC)
- d. Îți aducem această jertfă spirituală împreună cu cei adormiți în credință: Strămoșii, Părinții, Patriarhii, **Profeții**, Apostolii, Propovăduitorii, Evangheliștii, **Martirii**, Mărturisitorii, Pustnicii și cu tot sufletul răposat în credință. (LG)

În mod similar, termenului tradițional *rob* (*al lui Dumnezeu*) (< sl. *рѡбѣ*)⁵, cu sensul de ‘credincios, creștin’ (3a, b), îi corespunde la Goția *serv* (3c), care reproduce fără îndoială lat. *servus (Dei)* și it. *servo (di Dio)*. Trebuie remarcat că, în latina ecleziastică, sensul acesta este exprimat adesea prin *famulus* (MD, *passim*), dar, în traducerea latină a *Liturghiei Sfântului Ioan Gură de Aur* de Erasmus din Rotterdam, termenul respectiv apare o singură dată, alte ocurențe ale grecescului *δοῦλος* fiind rediate prin *servus* (LL, *passim*). Forma *serv* este un latinism învechit, termen conotat livresc (DLRLC, DLR, DEX, s.v. *serv*); cel puțin teoretic, ar fi fost posibil echivalentul ei moștenit din latină, termenul *șerb*.

având mai grabă sensul de ‘prevăzător’. Elementul lor comun era, așadar, doar prefixul, cu aceeași origine (PIE **pró*) și sens, care nu este exclus să fi generat o etimologie populară... de factură savantă, mai exact transformarea lui *proroc* în *prooroc* în limbajul elitelor bisericești care cunoșteau atât slavona, cât și greaca. Cu privire la originea lui *o* dublu, a se vedea și DER (641).

⁵ În slava veche și slavonă, forma obișnuită este *rǫbъ*; în secolele X–XI, *rǫbъ* este atestat doar într-un singur manuscris (SS 582). Așadar, *rob* din română pare să provină mai degrabă de la *poō* din bulgară sau sârbă.

(3)

- a. Doamne, Dumnezeu nostru, primește această rugăciune stăruitoare de la noi, **robii** Tăi [...] (LO)
- b. Doamne, Dumnezeu nostru, primește de la **robii** Tăi această rugăciune stăruitoare [...] (LGC)
- c. Doamne Dumnezeu nostru, primește de la **servii** Tăi această rugăciune stăruitoare [...] (LG)

O reinnoire lingvistică spectaculoasă a avut loc în variantele greco-catolice ale titlurilor și ale epitetelor atribuite Fecioarei Maria. Forma tradițională *slăvită* se menține doar în limbajul ortodox (4a, 5a), în care este concuroasă de *mărită* (4b, 5b), obișnuită la greco-catolici (4c-e; 5c, d). În schimb, în limbajul greco-catolic, *cinstită* (4d) tinde să se transforme în *onorată* (4c, e). Încă o dată, ortodoxia păstrează formele bazate pe radicale de origine slavonă: *slavă* (< sl. *слава*) și *cinste* (< sl. v. *чѣсть*, slav. *чѣсть*), care stau la baza verbelor *a slăvi* și *a cinsti*, pe când greco-catolicismul (și nu numai în varianta lui Goția) recurge la formele provenite dintr-un termen latin moștenit, *a mări* (< adjectivul *mare*), sau dintr-un neologism latino-roman, *a onora* (< lat. *honorare*, fr. *honorer*, it. *onorare*). De asemenea, variantele greco-catolice renunță la termenul *Stăpână*, păstrat în cele ortodoxe (5a, b) (cu o etimologie nesigură, dar – cel mai probabil – provenit din slava veche) în favoarea latinescului *Doamnă* (5c) (< lat. *Domina*, lat. pop. *Domna*). Schimbarea cea mai radicală pentru (unii) ortodocși trebuie să pară opțiunea lui Goția, *Mama (lui Dumnezeu)* (4e), dacă am ține cont de unul dintre punctele din *Îndreptarul de spovedanie* elaborat de către un cunoscut călugăr ortodox, părintele Cleopa:

Am spus „Mamă” în loc de „Maică” „Maicii Domnului”. (Aceasta este o batjocură sectară.) (Ilie 2006: 14).

Termenul tradițional, *Maica (lui Dumnezeu sau, mult mai des, a Domnului)* (4a, b; 4c, d), este, și de data aceasta, de origine slavă (cf. bulg. *майка*, sb. *majka*).

(4)

- a. Cuvine-se cu adevărat să te fericim pe tine, Născătoare de Dumnezeu, cea pururea fericită și preanevinovată și **Maica** Dumnezeului nostru. Ceea ce ești mai **cinstită** decât Heruvimii și mai **slăvită** fără de asemănare decât Serafimii [...] (LO)
- b. Cuvine-se cu adevărat să te fericim, Născătoare de Dumnezeu, cea pururea fericită și prea nevinovată și **Maica** Dumnezeului nostru. Ceea ce ești mai **cinstită** decât heruvimii și mai **mărită** fără de asemănare decât serafimii [...] (LP)
- c. Cuvine-se cu adevărat să te fericim pe tine Născătoare de Dumnezeu, pe cea pururea fericită și preanevinovată și **maica** Dumnezeului nostru. Ceea ce ești mai **onorată** decât Heruvimii, și ești mai **mărită** fără de asemănare decât Serafimii [...] (LT)
- d. Cuvine-se cu adevărat să te fericim pe tine, Născătoare de Dumnezeu, pe cea pururea fericită și preanevinovată și **Maica** Dumnezeului nostru. Ceea ce ești mai **cinstită** decât Heruvimii și ești mai **mărită**, fără de asemănare, decât Serafimii [...] (LGC)
- e. Cuvine-se cu adevărat să te fericim pe tine, Născătoare de Dumnezeu; pe cea pururea fericită și preanevinovată și **Mama** Dumnezeului nostru. Ceea ce ești mai **onorată** decât Heruvimii și ești mai **mărită**, fără de asemănare, decât Serafimii [...] (LG)

(5)

- a. Mai ales pentru Preasfânta, curata, preabinecuvântata, **slăvita Stăpâna** noastră, de Dumnezeu Născătoarea și pururea Fecioara Maria. (LO)
- b. Mai ales pentru Preasfânta, curata, preabinecuvântata, **mărita Stăpâna** noastră, de Dumnezeu Născătoarea și pururea Fecioara Maria. (LP)
- c. Mai ales pentru preasfânta, curata, preabinecuvântata, **mărita Doamna** noastră de Dumnezeu Născătoare și pururea Fecioară Maria. (LGC)

Alte exemple nu țin neapărat de terminologia religioasă, dar arată foarte bine fenomenul în sine și dimensiunile lui. În cazurile de mai jos (6a vs. 6b; 8a vs. 8b, c), relatinizarea din variantele greco-catolice vizează în mod consecvent o serie de cuvinte împrumutate, mai în toate cazurile din slavă: *văzduh* (< sl. вѣздѹхъ), *vreme* (< sl. врѣмѧ) sau create în română pe baza unor asemenea împrumuturi: *întocmire* (< a *întocmi* < *tocmai* < sl. тóкма), *îmbelșugare* (< a *îmbelșuga* < *belșug* < magh. *bőség*), *duhovnicesc* (< *duhovnic* < sl. дѹховный). În locul lor, apar, de cele mai multe ori, termenii latini moșteniți: *aer* (< lat. *aer*), *timp* (< lat. *tempus*), derivatele interne de la termenii moșteniți: *liniște* (*lin* < lat. *lenis*), *înmulțire* (< a *înmulți* < a *mulți* < *mult* < lat. *multum*) sau neologismele: *spiritual* (< lat. *spiritualis*, fr. *spirituel*, it. *spirituale*).

În afară de aceasta (7a, b vs. 7c; 8a, b vs. 8c; 9a, b vs. 9 d), varianta Goția înlocuiește: *ceas* (< sl. часъ) cu *oră* (< lat. *hora*, it. *ora*), iar *nădejde* (< sl. надежда) și *a nădăjdui* – cu *speranță* (< it. *speranza*) și *a spera* (< lat., it. *sperare*). Este de observat că Todea optează pentru o soluție „intermediară” (9c).

(6)

- a. Pentru **buna întocmire a văzduhului**, pentru **îmbelșugarea** roadelor pământului și pentru **vremuri pașnice**, Domnului să ne rugăm. (LO)
- b. Pentru **bună liniștea aerului**, pentru **înmulțirea** roadelor pământului și pentru **timpuri de pace**, Domnului să ne rugăm. (LGC)

(7)

- a. Doamne, Cel ce ai trimis pe Preasfântul Tău **Duh**, în **ceasul** al treilea, Apostolilor Tăi, pe Acesta Bunule nu-L lua de la noi, ci Îl înnoiește întru noi, cei ce ne rugăm Ție. (LO)
- b. Doamne, cel ce pe preasfântul tău **Spirit** în **ceasul** al treilea l-ai trimis Apostolilor Tăi, pe acela, Bunule, nu-l lua de la noi, ci înnoiește-l întru noi, care ne rugăm ție. (LGC)
- c. Doamne, Cel ce pe Preasfântul Tău **Spirit** în **ora** a treia l-ai trimis Apostolilor Tăi, pe Acela, Bunule, nu-L lua de la noi, ci înnoiește-L în noi, care ne rugăm Ție. (LG)

(8)

- a. Ție, Stăpâne, Iubitorule de oameni, Îți încredințăm toată viața și **nădejdea** noastră și cerem și ne rugăm și cu umilință cădem înaintea Ta: învrednicește-ne să ne împărtășim, având cuget curat, cu cereștile și înfricoșătoarele Tale Taine ale acestei sfinte și **duhovnicești** mese [...] (LO)
- b. Înaintea ta punem toată viața și **nădejdea** noastră, Stăpâne iubitorule de oameni, și cerem și ne rugăm și te implorăm: învrednicește-ne să ne împărtășim cu cereștile și înfricoșătoarele Tale Taine, ale acestei sfinte și **spirituale** mese [...] (LGC)

- c. Înaintea Ta punem toată viața și **speranța** noastră, Stăpâne iubitor de oameni, și cerem, și ne rugăm și ne smerim: învrednicește-ne să ne împărtășim cu cereștile și înfricoșătoarele Tale Taine, ale acestei sfinte și **spirituale** mese [...] (LG)
- (9)
- a. Cel ce binecuvintezi pe cei ce Te binecuvintează, Doamne, și sfințești pe cei ce **nădăjduiesc** întru Tine [...]; Tu, pe aceștia îi răsplătește, preamărindu-i cu dumnezeiasca Ta putere și nu ne părăsi pe noi, cei ce **nădăjduim** întru Tine. (LO)
- b. Cel ce-i binecuvântezi pe cei ce Te binecuvântează, Doamne, și-i sfințești pe cei ce **nădăjduiesc** întru tine [...]; Tu pe aceia îi preamărește cu dumnezeiască puterea Ta și nu ne lăsa pe noi cei care **nădăjduim** întru Tine. (LGC)
- c. Cel ce binecuvintezi pe cel ce te binecuvintează, Doamne, și sfințești pe cei ce **nădăjduiesc** întru tine [...]; tu pe aceia îi preamărește cu dumnezeiască puterea ta, și nu ne lăsa pe noi, cei ce **sperăm** întru tine. (LT)
- d. Cel ce îi binecuvântezi pe cei ce te binecuvântează, Doamne, și îi sfințești pe cei ce **speră** în Tine [...]; Tu pe aceștia preamărește-i cu dumnezeiasca Ta putere și nu ne lăsa pe noi cei ce **sperăm** în Tine. (LG)

CONCLUZII

Ortodoxia manifestă în continuare un conservatorism terminologic care constă în folosirea împrumuturilor de origine slavonă și greacă, mai ales în ritualuri religioase, spre deosebire de cultul greco-catolic, caracterizat prin inovația terminologică, care se manifestă, de cele mai multe ori, prin (1) favorizarea unor cuvinte vechi moștenite din latină ori (2) utilizarea unor derivate interne de la termeni moșteniți sau chiar (3) introducerea unor neologisme de origine latino-romanică. În consecință, are loc lărgirea nucleului latin vechi al terminologiei religioase, reprezentând un fond lexical moștenit, care se limitează doar la un număr de termeni de bază, precum *Dumnezeu*, *cruce*, *biserică*, *înger*, *a boteza* etc.

Tendențele latinizante ale greco-catolicilor nu vizează doar terminologia religioasă propriu-zisă – termenii latini se preferă, de asemenea, în cazul unor noțiuni neutre, care nu fac parte neapărat din sfera religiei, dar care se definesc în calitate de concepte abstracte, fiind, dintr-un anumit punct de vedere, proprii discursului bisericesc. În același timp, de cele mai multe ori, astfel de termeni sunt cuvinte moștenite din latină (precum *timp*, în loc de *vreme*), pe când neologismele latino-romanice sunt prezente mai ales în terminologia religioasă propriu-zisă (de exemplu, *martir*, în loc de *mucenic*).

Cele două exemple (și multe altele) demonstrează că un fenomen paralel cu latinizarea lingvistică îl reprezintă eliminarea termenilor de proveniență slav(on)ă, care este o realizare a vechii idei a lui Petru Maior și a Școlii Ardelene în general:

cuvintele care sînt dela sloveni vîrite în linba românească, prea lesne se cunosc și ușor ar fi, de s-ar învoi românii spre aceia, a le scoate și a face curată linba românească (Maior 1834: 236).

Dar, în pofida unei tendințe clare de a înlocui termenii slavi cu cei latini, moșteniți sau împrumutați în ultimele două secole, unii termeni slavi apar în continuare, de ex., chiar în varianta Goția (2d), sunt înregistrați termenii *propovăduitor* și *pustnic*, care s-ar fi putut înlocui cu neologismele *predicator* și, respectiv, *eremit*. Pe de altă parte, nu este exclus ca „diortositorii” să nu mai fie conștienți de etimologia unor asemenea termeni. Astfel, convingerea lui Maior că slavismele „prea lesne se cunosc”, adică pot fi recunoscute foarte ușor, pare să se fi dezactualizat. Sau s-ar putea ca măcar unele dintre ele să fie atât de înrădăcinate în limbă și în terminologia religioasă, încât să nu poată fi înlocuite cu altele.

O altă problemă de ordin atât lingvistic, cât și religios, este cât de fericite sau adecvate sunt inovațiile lexicale din textul de confesiune greco-catolică, adică, cu alte cuvinte, dacă acestea păstrează nealterat conținutul religios creștin sau, dimpotrivă, se poate constata o anumită desacralizare. De ex., epitetele *onorată* și *spiritual* sunt termeni ai vocabularului laic-profan, spre deosebire de *preacinstit* și, respectiv, *duhovnicesc*, care aparțin sferei religiosului. Aceste tendințe pot fi observate și examinate nu numai într-un context interconfesional, ci și într-unul intraconfesional (cf. Teleoacă 2008; Dângă 2018).

BIBLIOGRAFIE

CORPUS

TEXTUL ROMÂNESC ORTODOX

- LO = ***, 2012, Dumnezeiasca Liturghie a Sfântului Ioan Gură de Aur, Arhiepiscopul Constantinopolului, (în:) *Liturghier*, București: Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă.
 LP = ***, 2004, Dumnezeiasca Liturghie a Sfântului Ioan Gură de Aur, Arhiepiscopul Constantinopolului, (în:) *Liturghier pastoral*, Iași: Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei Trinitas.

TEXTUL ROMÂNESC GRECO-CATOLIC

- LG = GOȚIA Anton, 1996, Liturghia Sfântului Ioan Gură-de-Aur, (în:) *Carte de rugăciuni*, Cluj-Napoca: Casa de Editură Viața Creștină, disponibil pe <http://www.greco-catolic.ro/rugaciuni.asp?autor=gotia&id=10>, <http://parohiaandremuresanu.ro/liturghia-sfantului-ioan-gura-de-aur/> (accesat: 15.01.2023).
 LGC = ***, 2014, Dumnezeiasca Liturghie a celui între sfinți părintelui nostru Ioan Gură de Aur, (în:) *Dumnezeieștile și Sfintele Liturghii ale celor dintru sfinți părinților noștri Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare și Grigorie Dialogul*, Blaj–Baia Mare: Editura Surorilor Lauretane.
 LT = TODEA Alexandru, 1999, Sfânta Liturghie, (în:) *Rugăciunea tinereții*, ed. a II-a, Cluj-Napoca: Casa de Editură Viața Creștină, disponibil pe <http://www.greco-catolic.ro/rugaciuni.asp?autor=todea&id=5>, <http://mobile.catholica.ro/rugbiz/liturghia.html> (accesat: 15.01.2023).

TEXTUL ROMÂNESC ROMANO-CATOLIC

- LRC = ***, Ritualul Sfintei Liturghii, (în:) *Liturghierul*, disponibil pe <http://www.ibreviary.com/m/messale.php?s=ordinario&id=19> (accesat: 15.01.2023).

TEXTUL GRECESC

ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Τὸ πρωτότυπο κείμενο με νεοελληνική ἀπόδοση τοῦ μακαριστοῦ Μητροπολίτου Σερβίων καὶ Κοζάνης Διονυσίου, disponibil pe http://users.uoa.gr/~nektar/orthodoxy/prayers/service_litourgy_translation.htm (accesat: 15.01.2023).

TEXTUL SLAVON

БЖ́ЕСТВЕННАА СЛДЖБА ВО СТЬ́ХЪ ОУЧА НАШЕРУ И́ВАННА ЗЛАТОУСТАГО disponibil pe <https://azbyka.ru/bogos-luzhenie/cu/liturgiia-svt-ioanna-zlatousta/> (accesat: 15.01.2023).

TEXTE LATINE

LL = *ORDO Divini Sacrificii sancti patris nostri Joannis Chrysostomi*, testo completo della Divina Liturgia di San Giovanni Crisostomo nella traduzione latina di Erasmo da Rotterdam (dal vol. 63 della Patrologia Greca del Migne), disponibil pe https://spazioinwind.libero.it/sanmassimo_decaita/testi/preghiera/ORDO%20DIVINI%20SACRIFICII.htm (accesat: 15.01.2023).

MD = *DE OFFICIO quod post Missam Solemnem pro defunctis agitur*, disponibil pe <HTTP://WWW.LITURGIALATINA.ORG/PONTIFICALE/140.HTM> (accesat: 15.01.2023).

DICȚIONARE

DER = CIORĂNESCU Alexandru, 2002, *DicȚionarul etimologic al limbii române*, trad. și ed. de Tudora Șandru Mehedinți, Magdalena Popescu Marin, București: Editura SAECULUM I. O.

DEX = SALA Marius, BUSUIOC Monica (ed.), 2016, *DicȚionarul explicativ al limbii române*, București: Editura Univers Enciclopedic Gold.

DLR = *DicȚionarul limbii române (DA / DLR)*, <https://dlr1.solirom.ro/>

DLRLC = ROSETTI Alexandru et al. (ed.), 1955–1957, *DicȚionarul limbii române literare contemporane*, București: Editura Academiei Republicii Populare Române.

DLRS = SCRIBAN Aăgust, 1939, *DicȚionaru [sic!] limbii românești*, Iași: Institutu [sic!] de Arte Grafice „Presa Bună”.

DOOM 3 = VINTILĂ-RĂDULESCU Ioana (coord.), 2021, *DicȚionarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București: Editura Univers Enciclopedic Gold.

DR = STOIAN Ioan M., 1994, *DicȚionar religios*, București: Editura Garamond.

MDA = SALA Marius, DĂNĂILĂ Ion (ed. resp.), 2010, *Micul dicȚionar academic*, vol. 1–2, București: Editura Univers Enciclopedic Gold.

SS = CEJTLIN Ralja Mihajlovna, BLAGOVA Jemilija, VECHERKA Radoslav (ed.), 1994, *Staroslavjanskij slovar' (po rukopisjam X–XI vekov)*, Moskva: Russkij jazyk.

ALTE LUCRĂRI DE REFERINȚĂ

DIRMM, 2012, Ultima lecție de credință a pr. Anton Goția, *Eparhia Greco-Catolică de Cluj-Gherla*, disponibil pe <https://www.eparhiaclujgherla.ro/2012/03/05/ultima-lectie-de-credinta-a-pr-anton-gotia/> (accesat: 15.01.2023).

GOȚIA Anton, 1994, Taie popa limba, *Excelsior* III(7): 6–7.

ILIE Cleopa, 2006, *Îndreptar de spovedanie pentru mireni, preoți de mir și monahi*, Cluj-Napoca: Editura EIKON.

MAIOR Petru, 1834, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, ed. a II-a, Buda: Crăiasca Tipografie a Universității Ungurești.

DĂNGĂ Alexandra-Ioana, 2018, Particularități lexico-semantice în textele catehetice ortodoxe din sec. al XXI-lea, *Buletin științific, Seria A, Fascicola Filologie* XXVII: 17–34.

- KLIMKOWSKI Tomasz, 2020, Rumuńska terminologia religijna a podziały wyznaniowe, *Balcanica Posnaniensia* XXVII: 181–194.
- TELEOACĂ Dana-Luminița, 2008, *Limbaul bisericesc actual între tradiție și inovație*, București: Editura Academiei Române.
- TELEOACĂ Dana-Luminița, 2014, Inovația lexicală în textul biblic modern: ‘construcție vs deconstrucție’, ‘identitate vs alteritate’ (II), *Limba română* LXIII (1): 82–96.
- TELEOACĂ Dana-Luminița, 2015, *Aspecte ale ‘deconstrucției’ în textul modern al rugăciunii creștine*, (in:) *Globalization, Intercultural Dialogue and National Identity*, ed. Iulian Boldea, ed. a II-a, Târgu-Mureș: Arhipelag XXI Press, 316–326.